

Asszonyok farsangja
Parádsasvár, 1983.

Kriston Vízi József

GUNDA BÉLA (1911–1994)
emlékének ajánlom

ABSTRACT: *Female Carnival in Parádsasvár in 1983.* Parádsasvár is a small village at the northern foot of the Mátra Hills. The Slavonic women residing in this area, mixing with the Moravian, Czech, Polish and of course Hungarian inhabitants, preserved the traditions of a peculiar carnival, which was revived at the beginning of the 1970s. Briefly, the tradition is as follows: two elderly women, the "barber" and "her assistant" visit all the male inhabitants of the village and shave them symbolically, for which service they are given money or something else.

The present ethnographic case study describes and analyses the events of the two-day carnival which took place in 1983, and the author compares it with its well-known parallels in the Carpathian Basin. This kind of carnival last took place in 1991.

GUNDA Béla 1989-ben „A rostaforogató asszony” címmel közreadott néprajzi tanulmánygyűjteményében monografikus igényteliséggel tekintette át többek között az ún. asszonyfarsang – főként európai – szokáskörét és különféle összefüggéseit az ókori gyökerektől kezdve a lélektani motívációkon át a szinte napjainkig húzódó, speciális ünnepi rítus mai folklorizmusáig.¹ Miként a többi, ez a dolgozat is GUNDA valamely korábbi terepmunkájának adatsorát helyezi el a hazai, majd a közép-európai régió valamelyest mindig változó, kölcsönhatások rendszerében. S ami ezúttal, ráadásul még egy másfajta etnográfusi csemege: *ebben a közleményben tárja fel végre* részletesen 1949 végi gyűjtésének egy igen érdekes eredményét Bükkzentkeresztről, ahol „a szlovák falu akkor még szinte töretlenül őrizte szokásait, hagyományait” s így részletesen följegyezhetette a helyi asszonyok s szomszédos társaik (Bükkzentlászló, Répáshuta) farsangvégi asszonymulatságának emlékeit. A gyűjtés anyagát emellett a benne érzékletesen megjelenő tréfás-maskarás „borotválás” folyamatos jelenetsora tette még figyelemre méltóbbá.² S mivel Gunda Béla e témájú gyűjtésének konkrétumairól addig csak közvetve ÚJVÁRY Zoltán korai, ám már akkor igen figyelemre méltó tanulmányából értesülhettünk csak,³ egyúttal egy apró tudománytörténeti „kódosztatás”-nak is részesei lehettünk! A művelődéstörténeti, sőt bizonyos etnológiai adatokkal is operáló Gunda-tanulmány e kérdésben (is) további, közösség-lélektani megfigyelések és

1. GUNDA Béla 1989. 131–143.

2. GUNDA Béla 1989. 131–132.

3. ÚJVÁRY Zoltán 1957. 157.

konklúziók megtételében látta az asszonyfarsang jelentőségének (nevezük most így: egy-fajta) „megfejtését”.

Az alábbiakban szeretnénk anyagunk bemutatásával mi is valami hasonló útra lépni, akkor, amikor jó tíz év távlatából ismét elővettük a Parádsasváron 1983 februárjában végzett gyűjtőutunk tetemes jegyzet-, fotó- és videoanyagát.⁴ Akkori gyűjtéseinkből szakmai szemelvényeket mutattunk be az ELTE Btk Folklore tanszékének „A folklórizmus kalendárium” elnevezésű kutatási témacsoportjának keretében rendezett ülések egyikén⁵, majd egy népszerűsítő írás alkalmával tértünk vissza rá az „Élet és Tudomány” hasábjain.⁶ Célunk most elsődlegesen az, hogy saját anyagunkat tárjuk föl a lehető legrészletesebben, valamint bizonyos módszertani megfontolásokból számba vehető munkákra is figyelemmel legyünk, s így alkossunk megállapításokat e sajátos farsangvégi cselekménysor elemeinek egyre intenzívebb változásai (elhalás vagy éppen megújulás) kapcsán. Tesszük ezt akként, hogy Parádsasvár, e ma is „hutás” település korábban hagyományosnak mondott farsangi ünnepkörét záró sajátos asszonymulatságát, illetve az ahhoz kapcsolódó, azt igen kifejező „borotválás” mozzanatát emeljük középpontba. Az ezekből levonható tanulságokat természetesen az addig és azóta született, értékelhető, ám tudjuk, nemigen nagyszámú hazai szakirodalom tükrében, valamint az általunk megismert néhány figyelemre méltó cseh és szlovák publikáció szempontjaival árnyaljuk. Ám közleményünk – a feldolgozás módszerét illetően – elsősorban *egy folklór jellegű, kortárs néprajzi esettanulmány kíván lenni.*

1.1. A település

Parádsasvár a Mátra északi nyúlványának egyik erdők által zárt kis öblében fekszik, Parád községtől nyugatra. (1. ábra) Gyűjtőhelyünk és környékének településtörténetére s lakóinak származására nézve most egy-egy rövid idézettel utalunk. ILA Bálint így fogalmaz a Mátra északi lejtőin, a mai Heves és Nógrád megyék közt húzódó sajátos geográfiai és néprajzi kistájon lévő településcsoportról. „*A Hasznos-körmeyéki, szuhai és parádi hutákat a 18. század második felében szlovák és német üvegfüvők népesítették be. A Mátra belsejében ezek a legújabb időki megartották nyelvüket, mely néhol morva nyomokat tüntet fel.*”⁷

TAKÁCS Béla, a mátrai üvegművesség művelődéstörténeti emlékeinek neves feltárója a vidékünkre régtől fogva oly jellemző foglalkozásra utal. „*...a kutatások eredményei azt bizonyítják, hogy a parádi üveghuta a legrégebb magyarországi manufaktúrák közé tartozik. Ha nem is a jelenlegi helyén, ... de Parád környékén az üvegekészítésnek már a XV. század végétől vannak nyomai... a műhelyt Parádóhután II. Rákóczi Ferenc fejedelem a szabadságharc idején – 1703–1708 között – állította fel... Amikor a parádi víz gyógyhatása országszerte ismertté lett, a Parádsasváron föllállított új huta termékeinek nagy részét (a XIX. sz. közepétől) a „csevics’ üvegek képezték.*”⁸

Ám az elnagyoltan fölillantott töredék-utalások mellett Parádsasvár, e „hutás” falu tör-

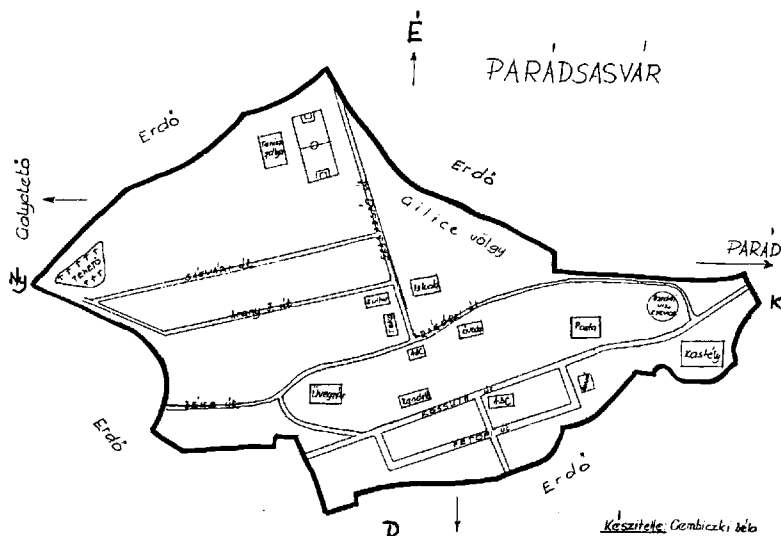
4. Gyűjtőutamra 1983. január–februárban került sor, s akkor mint az egrri Dobó István Vármúzeum néprajzos-múzeológusa tettem kiszállásokat *Kamrás Lajos* – egykori múzeumi technikus, gyűjteménykezelő – kollégával egyetemben, aki az igen becses videofelvételeket készítette. A Heves Megyei Múzeumigazgatóság és a TIT Heves megyei Szervezetének akkori támogatását mára sem homályosította el semmi! Figyelmemet a témára és az akkoriban évről-évre sorra kerülő farsangi „borotválás”-ra *Somjai Tiborné* pedagógus, önkéntes néprajzi gyűjtő és Dr. *Bakó Ferenc* kandidátus, ny. megyei múzeumigazgató hívta fel.

5. Budapest, 1983. március 3.

6. KRISTON VÍZI József 1985. 202–203.

7. ILA Bálint 1976. 397.

8. TAKÁCS Béla 1966. 235–236.



1. ábra: Parádsasvár község vázlatos településrajza. Készítette: Gembiczki Béla

ténetének elmúlt 250–270 esztendejét a következőképpen jellemezhetjük: 1720-ig három gömöri falu: Runya, Muránylehota és Sánkfalva bocsájt ki szlovák népességet. Később, az Orczyak⁹ mellett Grassalkovich Antal is telepít szlovákokat, valamint németeket. Ebben az időszakban (1736–1767 között) *német hutásmesterek* és jobbra *szlovák munkások* adják az itt élők döntő többségét. Az 1700-as évek közepére már meg is szűnt (majd végleg Parádhoz csatolt) Óhutáról is szlovákok, míg Parádról magyarok járnak át ide rendszeresen. Az új üveghuta, a településünkön lévő mai üvegyár elődje (31 állandó munkást számlálva) 1767-ben alakul ki.¹⁰ Az első iskolát Károlyi gróf építtette kb. az 1860-as években, amikor a lakosságnak jó kétharmada a helyi huta valamely munkafázisának a részese.¹¹ Parádsasvár lakossága és a gyári munkások helyi részaránya a múlt század utolsó harmadától nyert hiteles adatok szerint a következőképpen alakult:

1870 körül:	254 lakos	100–150(?) munkás
1920–30 között:	330 lakos	120 munkás ¹²
1933–35 között:	417 lakos	200–220 munkás ¹³
1949-ben	443 lakos	kb. 100 munkás
1970-ben	643 lakos	480 munkás ¹⁴

További adataink már kissé eltérő jellegűek, mivel 1980-ból csak a lakosság számára van

9. B. GÁL Edit 1993. 11.

10. A nemzetiségi megoszlásra a község ma is jellemző családnevei utalnak, még akkor is ha időközben (legutóbb az 1940-es évek eleje, majd végén) néhány német gyökerű familia magyarosított. Pl. Klauber = Kékesi, Stadler = Somfai. – A hagyományosan szlovák családnevekben (mint pl. Szókup, Johanyák, Gembiczki) magyarosítás nem történt. Vö: TAKÁCS Béla 1970. 11–25.

11. Az életmód árnyalt rajzát adja pl. TAKÁCS Béla 1970. 34–37.

12. Ez igen nehéz időszak. 1923-ban a gyár leég, s a rekonstrukció csak 1926-ban kezdődik meg lassacskán. Ebben az esztendőben – persze, nem véletlenül – több család is áttelepült Szlovákiába.

13. Ez a rekonstrukció időszaka, s egyúttal láthatóan egy igen látványos felfutást is megfigyelhetünk.

14. A négyszáznolcvan főnyi dolgozói összlétszám megoszlása: 206 *hutás* (fűvó és kiegészítő), 160 *köszörűs*, 40 *festő*, 74 *irodai alkalmazott*, egyéb (pl. konyhai dolgozó).

adatunk 627 fővel¹⁵, míg 1982-ben ez 648 főt jelez. Ez utóbbi évről azt is tudjuk, hogy az akkoriban még fölfutó ágban lévő Parádi Üveggyárnak 700 dolgozója volt.¹⁶

Ez utóbbi aktív létszám egyúttal a hagyományosan kialakult *bejárói körzet*: Parád, Bodony és Óhuta népességének egy részét is lefedi. 1983-ban 612 lakost, 1995 viszont már csupán 582 főt regisztráltak.

Községünk neve egyébként *Sasvár* néven az 1881-ben épített Károlyi-kastély nyomán lesz egyre közzismertebb; *Parádsasvár* néven először viszont csak 1951-ben jegyzik. 1975-től Parád nagyközség közös tanácsához tartozott (1989-ig).¹⁷

Mivel a helyi és környékbeli népesség egyik fő és gyakorlatilag (télen is!) rendszeres megélhetési forrása volt a Parádi Üveggyár-béli munka, egyúttal gyűjtésünk idején a farsangvégi asszonymulatságot megelőző (leg)zű tréfás adománygyűjtő rítus lebonyolításának is immár *egyik jellemző színtere volt a hutakomplexum*, szenteljünk röviden figyelmet annak legújabbkori, fő történéseire is.

Mint az egyik adatsorból is kiderült, a második világháborút követően (1945–54 között) az üzem alig működött; s a körülményekre jellemző módon a felszabadulást követő első években a munkások *maguk termelték ki* az akkor szükséges évi famennyiséget, amely 12–15 ezer köbméterre rúgott! Az sem véletlen, hogy ezekben az esztendőkből – az ismert, akkori gazdasági szorítások nagyfokú kényszere miatt –, a tavaszi/nyári *summás- és részes-munkák* gyakorlata ismét feléledt, amelynek iránya természetesen a dél-hevesi, Szolnok, Csongrád és Bácskiskun megyei Alföld régiói voltak. A háborút követő néhány év után, 1951-ben kezdődött egy újabb rekonstrukció, amely a dolgozói létszám egyre dinamikusabb növekedésével járt együtt. Az 1950-es évek közepétől 1965-ig teljesen új egységekkel és létesítményekkel (raktár, köszörű műhely, irodaépület) bővült a gyár, s 1957-től már mód nyílt a három műszakban váltó, folyamatos termelésre. Az 1961-től készülő nemes ólom-kristály és más, hasonlóan jónevű díszműárak egy újabb, jóval több részlegre kiterjedő rekonstrukciót igényelt (hutaüzem, keverő, feldolgozó, festő műhely stb.). Mivel az itt felhasznált nyersanyagok legnagyobb része import, s a gépi nagyberendezések (pl. kemence, hűtő) távolról érkező olajjal működnek, így a közvetett árukapcsolatok is *egyre nyitottabbá* tették a kisközséget. A lassan enyésző kastélyt övező nosztalgia, valamint a környékbeli üdülők-pihenők csoportjai által gyakran föl-fölkeresett csevice-forrás, illetve kút, – ha kis kitérőkkel is – *közkedvelt* állomásai (voltak) Parádsasvárnak.

1.2. „Egy régi, tót farsangos ének”

1983 január–február havi gyűjtésünk, beszélgetéseink során – rákérdezve a farsangi időszak emlékeire úgy általánosságban is – a település legidősebb lakójától, az akkor 94 esztendő *Szókup Gyuláné sz. Johanyák Mária*tól az alábbi dalt hallottuk, „régii tót ének” gyanánt.

Kissé „költőire” sikerült magyar fordításban pedig így szól a szöveg:

15. Ehhez és a korábbiakhoz is vö: 1980. évi népszámlálás adatai. 1981. 438–439.

16. Itt mondok köszönetet külön is *Gembiczki Bélának*, a Parádi Üveggyár ny. munkatügyi osztályvezetőjének, 1983. évi gyűjtésünk helyi támogatójának, a Heves megyei önkéntes néprajzi gyűjtők közösségének fáradhatatlan munkásának!

17. A település összterülete 3,718 ha, míg a belterület nagysága 321 ha. – KSH 1981. 446.

Farsangi tót ének

Fa-san-gi Tu-ri-ce, Vel-ká-noc-i - de,
Ja ne-mám, já ne-mám, len sa tak ta-sem,
Kto ne-ma ko-zus-ki, zi-ma mu bu -de.
Daj-te mi sla-nin-ku, neh sa'op-ra sem.
A tam ho-re , Na ko-mo-re Sedí ko-cúr, na sla-ni-ne
Hoj-ce ho-vy o-deh-nac, a-mne kos-tek od-re-zac.
Res-te, res-te, res-te, len-ta ne po-res-te!

„Parádsavári tót ének”
Lejegyezte: Pálinkás Albert, 1994.

Farsangi háromnap,
Közeleg a böjt.
Kinek nincs kabátja,
arra hideg jó.
Nekem sincs, nekem sincs,
csak úgy reszketek.
Adjatok szalonnát,
amit megeszek.
Kamrában, a szalonnán
egy nagy kandúr ül,
hajtsátok le onnan,
hadd vágjak ebből.
Vágjatok, vágjatok,
csak magatok (meg)ne vágjatok!

Ez egy *jellegzetes adománygyűjtő ének*, de – miként JÁVOR Katalin és mások tanulmányából is kitűnik, – nem a borotválók, hanem a szlovák telepítésű községek női farsangosainak egyik tipikus koledaló-dala (volt).¹⁸ Idős adatközlőnk elmondásából is kiderült, hogy ezt a *farsang vasárnap házról házra járó leányok* énekeltek, amiért aztán szép szám-

18. JÁVOR Katalin 1969. 286. – különböző irodalmi és recens adatok bevonásával. – A hazaiak közül hivatkozva pl. MANGA János 1942. dolgozatát.

mal gyűlt az adomány. Míg Szuhahután (Mátraalmás) e szokás még az 1930-as és 40-es évek körül is élő gyakorlat volt, addig Parádsasváron már legfeljebb csak az 1920-as évek közepéig járták.¹⁹ „*Este (vasárnap) Szuhahutából vagy Bodonyból jött egy dudás ember néha, de inkább helyből hűtök citerást a bálba.*” – mondta Szókapné, s közben gyakorta mentegetőzött csekélyke megmaradt tót nyelvtudása miatt.

1.3. A parádsasvári asszonyfarsang közelmúltja

Gyűjtőútjaink legelkeesebb helyi segítője, sokoldalú adatközlőnk és kalauzunk, *Gembiczki Béla* (sz. 1934) egyik alkalommal ezt nyilatkozta: „*A ,borotválás’ tudomásom szerint csak Parádsasváron volt szokás. Elevenen él bennem az első borotválás emléke, amelyet még gyermekkoromban láttam először; immár 57 éve. 1938-ban édesanyám, id. Gembiczki Béláné (Marek Anna) volt hosszú éveken át a borbély segédje. A ,mester’ Venczel Józsefné (Kinczel Mária) volt, szintén több éven keresztül. Mint gyerekek, mi mindig a jelmezesek nyomában voltunk, mivel mindenkinek volt hozzátartozója a jelmezesek között. Igen élveztük a ,felhajtást’.*” – Ha eltekintünk adatközlőnk mondandójának első, érthető módon elfogultsággal teli mondatától²⁰, e farsangvégi, elsősorban a szlovák és cseh, valamint a német nyelvterületen csaknem máig fennmaradt, s itt-ott még mindig kifejezetten nők által²¹ működtetett szokásgyakorlat parádsasvári lezajlásának egyik konkrét, *pontosan hat évtizeddel ezelőtti* emléksorát eleveníti fel!

Helyi gyűjtésünk alkalmával adatközlőnk²² e sajátos farsangzáró szokást – az abban megnyilvánuló fő cselekményekre való állandó verbális utalással – „borotválás és pampuskabál” terminussal illették. Amint az már a fenti, Gembiczki-féle elbeszéléséből is kivilágolt, az asszonymulatság előkészületeit jelentős, s abban (a szó szoros értelmében!) kiemelkedő szerepet játszó két figura: a „borbély” és „segédje” az adománygyűjtő házról-házra járó *menet* meghatározó személyiségei. Adatközlőnk döntő többségének elbeszélései alapján a következőképpen vázolhatjuk e szokásgyakorlat jellegzetességeit az 1983-as esztendőig.)

a) A farsangzáró, tréfás, az egész falu közösségét érintő események *korábban* (hitelt érdemlően: az 1960-as évek elejéig) kizárólag *húshagyókedden* zajlottak. *Délelőt* a borotválás és az ahhoz kapcsolódó (váltakozó létszámú) maskarás csoport vonulása, *délután* (ill. sötétedéstől) a bál. Am tradicionális és évről-évre bevett vagy kötelezően elvárt megrendezése nem volt kitapintható, hiszen az 1940-es évek elején a háború miatt évekig elmaradt, de az 1945–54 közötti esztendőkből is rendszertelenül került reá sor. Az akkori éveket jellemző népességmozgás, valamint az igencsak rossz megélhetési körülmények a *mind-*

19. A hazai szlovákság más régióinak (Békéscsaba és környéke) idevonatkozó anyagát KRUPA András 1970. 123–130., verse külön a 124. oldalon, míg ATKO R. 1973 69–70. a szuhahutait (is) ismerteti a neves szlovák szakfolyóiratban. Az ő általa idézett vers kezdete viszont így hangzik: „Turice, Faangi. Vel’ká nond id’e.” – DÜEK Stanislav viszont 1966-os, Zólyom környékéről való szép anyagot közöl. DÜEK Stanislav 1979. 162.

20. A Gembiczki családnak régtől népes rokonsága van a viszonylag közeli Mátraalmáson, ahonnan *Jávor Katalin* kitűnő dolgozata tájékoztat a szintén sokáig fennmaradt szokásról. *JÁVOR Katalin* 1969. 267.

21. Napjaink Németországának Rajna-vidéki karneválszezonját zárja a csütörtök déltől hétfő éjjelig tartó „bohóság”-sorozat, amelyről az egyik legnépszerűbb magyar napilap tudósítója több, a régi asszonyfarsangot felelevenítő szokásról ír. DÉSI ANDRÁS 1995. március.

22. Adatközlőnk voltak: Gedeon Jánosné (Gembiczki Olga, 1919), Somfai (Stadler) Károlyné (Kapás Eszter, 1922), Kékesi Jánosné (Varhols Mária 1912), Sásdi Dezsőné (Gatyás Ella, 1921), Tóth Józsefné (Tadler Sarolta, 1919), Fényesi Józsefné (Seiben Mária, 1950), Holló Henrikné (Kinczel Adél, 1954), Asztalos Erzsébet (Parád, 1952), Simon Mihályné (Venczel Emma, 1917), Stadler Rudolfné (Miskolci Mária, 1920).

ezekre jóval érzékenyebben reagáló női közösségek hangulatát mindenképpen jelentősen befolyásolták. Hasonló motívummal magyarázhatjuk azt is, hogy 1968 és 1974 között – mikor a gyár műszaki rekonstrukciója után áttértek az addig teljesen ismeretlen, így szokatlan, bizonyos fokig drasztikus életmód váltást is igénylő háromműszakos termelésre – mind a tréfás adománygyűjtő borotválás, mind pedig a bál *elmaradt*. Adatközlőink közül – életkortól szinte függetlenül – jónéhányan elmondták, hogy emlékeztük alapján közszájon forgott a 60-as évek gyakorlata, mikor is „ha nem a gyáriak, legfeljebb az otthonlévők és talpraesett középkorú asszonyok” szervezték a mulatságot. A bál, amit még az 1950-es évek végéig is hol *egy-egy háznál*, majd inkább a *kantinban* bonyolították le, az 1970-es évek közepétől a *kultúrházba* került. A véglegesen új közösségi helyszínre került bálba a pénzből és hasznosítható naturáliákból elkészítettetett fánkok özőnét és a befűszerezett forraltbort előbb még egy-egy vállalkozó kedvű, érintett család házánál, majd utóbb az üzemi konyhán készült.

b) Az 1970-es évek közepén *helyi és parádi asszonyok elevenítették fel* a bolondos asszonymulatságot. Lélektanilag ehhez jó alapot nyújtott a szokás akkorra már a környéken is igen ritka jellegének ösztönösen felismert sajátossága, a gyár fiatal és ambiciózus női utánpótlás-gárdájának kialakítása, amit legjobban a parádsasvári lányok egyre nagyobb számú továbbtanulása, majd az azt követő vissza- és (végleges) letelepedés hatása jelzett. A gyár speciális helyzete és szerepe a nagyléptékű munkamegosztásban, a helyi és környékbeli népesség életmódjának stabilizálása a magyar vidéki ipar konszolidációjának kedvező helyi alakulásában (biztonságérzet és módosodás) jelentek meg. Talán nem túlzott ez a fenti okoskodás, amely révén ennek (is) tulajdoníthatjuk az asszonyfarsang szokásának újszülött gyakorlását. Tényszerűen nem bizonyítható, de valószínű, hogy az 1960-as évek végétől rendezett parádi „Palóc napok” közvetett inspirációt szintén jelentettek a sasvári asszonyfarsang folklorizmusához.²³

c) Ekkorra már (1975–80) húshagyókedd helyett egyértelműen *péntek és szombat lett* az asszonymultság ideje. A falubeli és a gyári borotválás pénteken zajlott, míg a pampuska sütésére szombaton délelőtt, az egyéb előkészületekre (forraltbort készítés, kultúrházi dekoráció, zenészek ügyeinek intézése stb.) délután, a báli gyülekezésre és kezdetre koraestetől került sor. S amíg jóval korábban (a II. világháborút megelőző években egyértelműen) a hamvazószerdát megelőző egyetlen napon zajlott le a parádsasvári asszonyfarsang, két évtizeddel ezelőtt már nem az egyház (és hagyománytartó hívei) által nyilvántartott farsangzáró napok egyikén, hanem jobbra már a *bérfizetéshez közeli hétvégén* rendezték meg azt!²⁴

d) 1980-ban a borotválókat kísérő maskarások előző évi „buzgalma” *ellenérzést* váltott ki mind a falubeliek, mind pedig a gyári vezetés körében. Egyes elbeszélések szerint (az esetleges túlzásokat is figyelembe véve) már a megelőző évben *igencsak eldurvult* a játék. „*Kéthárom, nagyon merész asszony még a kocsmába is utánament a férfiaknak, az erősen kocsmázók hagyták magukat, meg fizettek is a nőknek. Azok meg csak zsinatoltak ott egy jó darabig. Más emberek, akik csak egy sörre, fröccsre mentek be és mentek volna dolgukra, azok igencsak megneheztek ezért.*” A Mátraalmásról való kocsmáros asszony (aki egyébként maga is volt egynémelykor maskarás!) hetekig igen föl volt háborodva az ilyen maga-

23. A témához, ill. általánosan a tendenciához vö: VOIGT Vilmos 1992., valamint a Kárpátok nyugati részéről hozott mai példákkal FROLEC Václav 1979.

24. „*Ha a falubeliekhez, csak néhány helyre mentek, az sem volt baj, de a gyárban mindig borotváltak, oda mindig bementek, mivel ott már korábban is pénzt adtak, abból aztán jobban lehetett gazdálkodni.*” (Kékesi Jánosné)

viseleten!²⁵ Mivel ennek a híre még aznap, néhány óra leforgása alatt tovaterjedt (s az asszonyok italtól hevült viselkedése már nem hagyott alább), „két esztendeig a gyár vezetése sem szívelte a benti bolondozást.” Ez utóbbi befolyásánál azt is számba kell vennünk, hogy elnéző magatartásával az igazgatóság „mindenkor” tűrte, vagyis: támogatta a másnapi mulatságra készülő középkorú (és a hozzájuk csapódó, évenként egyre fiatalabb) asszonyok „gyűjtögetését.” – „Az az asszony, aki a részvételét igen élvezi és rája készül, az szabadnapot vesz ki a pénteki bolondozásra, vagy majd ledolgozza. A főnökség mindig tudja, hogy miért kéri, miben vesz részt. Ismernek mindenkit, a vezetés is nagyjából idevaló. Az igazgató, *Első József meg szintén igen rendes ember – habár dunántúli –, minnek megharagítani?!*” – vallották sokan. Így azután *1981-ben csak bált* rendeztek, amin a parádi sramlizenekar játszott „himnuszig”. A reá következő, 1982-es évben már Hasznosról hívtak a fiatalabbak kedvéért divatosabb tánczenekart, és a kultúrház vezetője köré csoportosult fiatal asszonyok rövid, tréfás, a helyzetkomikumra építő *jeleneteket adtak elő*. Nem véletlen: a „műsorszámok”, pontosabban a szereplők egy része az 1970-es évek végére kialakul borotválós menet állandó karaktereit csempészte be, másik részük pedig a televízió különféle műsoraiból idézték meg előképeiket (Sandokan, a kalóz; „szovjet” táncscsoport). Az 1970-es évek derekától egy-egy esztendőben *fiatal házaspárok is* társultak a maskarások csoportjához, s ennek – miként emlegették – legnyilvánvalóbb jele a most említett két, „csak bálós farsang”-ként említett időszak jeleneteiben való aktív közreműködés volt.²⁶

2.1. ASSZONYFARSANG, 1983. – Szereplők (figurák és játszó)

Mint említettük, e jobbra szlovák eredetű község farsangi asszonymulatságra az ahhoz régtől fogva társult, sajátos adománykérő mozzanattal jellemezhető *tréfás vonulással kezdődött*. Központi figurái: a *borbély* (Simon Mihályné sz. Venczel Emma, 1917.) és *segédje* (Stadler Rudolfné sz. Miskolci Mária, 1920.), idősebb és a fiatalabbak körében kedvelt asszonyok, akik „*a dolgukat értik és jól csinálják, mert a beretválásnak komolynak kell lenni!*” (1. kép)

Az éppen aktuális menetet, az abban felsorakozó személyeket s egyúttal az általuk megjelenített figurát, karikírozott egyéniséget nem ők szervezik, határozzák meg, állítják össze, hanem egy *három fős „mag”* (Holló Henrikné sz. Kinczel Adél, 1954 – Fényesi Józsefné sz. Seiben Mária, 1950 – Asztalos Erzsébet, 1952). Így a borotváló nenéket is ők könyörgik ki évről-évre, – hiszen igencsak szükség van azok tekintélyére... Okulva a három évvel ezelőtti fiaskó tanulságain, az egyik főszervező, a kultúrház agilis vezetője már jóelőre megszerezte a gyár társadalmi vezetésének *egyvetértését* s rajtuk keresztül a vezetés *hallgatólagos engedélyét*. Ennek tudatában készültek és kerültek elő, illetve gyűltek össze a kísérő menet figuráinak öltözeteit, valamint az 1983-as maskarázás két, alkalmi, kiemelkedő csoportjának ruházatait, illetve öltözet-együtteseit (tűzoltó brigád, televíziós csoport). Korábban plakát hirdette a bált; ez alkalommal viszont *meghívó-kártyát* csináltattak, amit szinte kizárólag a megborotvált férfiak kaptak. (2. ábra) A tulajdonképpeni előkészületekhez tartozik a *borbély faborotvájának* elkészíttetése (ebből ugyanis évről-évre új készül), s hasonló-

25. Csak itt, alább jegyezzük meg, hogy az asszonyfarsang a parádsasvárinál szabadosabb és bizonyos fokokig „durvább” szokásgyakorlatát éppen a közeli Mátraalmásról ismerjük! Lásd: JÁVOR Katalin 1969.

26. Így már nyilvánvaló, hogy a korábban zárt, végül is pedig a nyilvánosság előtt zajló, majd annak teljes bevonását megvalósító asszonyfarsang lényegét nem a borotválás adja determinánsként, hanem a szokás funkciója marad a hangsúlyos – Példánk is igazolja GUNDA Béla 1989. 134., ill. 135. kitűnő megállapításait.



1. kép. A borbélymester és segédje munkában.
Fotó: Szabó Sándor, 1984

BELÉPŐ
a
»**MASKARA BÁLRA**«
1983. február 12.



2. ábra. A sokszorosított belépő- ill. meghívókártya

képpen új és új ötletektől vezéreltetve készül a „tükör”, amelyen egy nagyméretű rózsaszíromba foglalt női nemi szerv rajzolata látszik (emellett a segédnél mindig van egy szokásos, kisméretű zsebtükör is!). A segéd emellett otthonról hozott ruhakefével, borotvahab kavarápamaccsal és lisztes vagy púderos tálkával szerelkezik fel. A *pénzgyűjtő szita* egyértelműen a perselyes nevű szereplő állandó kelléke, amit minden pénzadomány után gondosan nagy „kofazsebébe” ürít.

1983. február 11-én, pénteken *reggel kilenc óra előtt nem sokkal*²⁷ 25-en jöttek össze a Szabadság út és Arany János utca sarki telkén lévő kultúrházban; három nő kivételével férjes asszonyok. Az elkövetkező egy óra során itt öltöztek (föl és át), igazították ruhájukat, különféle, jelmezül szánt öltözetük darabjait a két idősebb asszony segítségével, és izgatottan egyeztettek vonulásuk útírányát. A kultúrházban (is) uralkodó hűvös idő ellensúlyozására az egy-egy langyosodó olajkályha mellett az időközben előkerült császárkörtelikörtől is melegedni próbáltak.

1983 februárjában tehát a következő jelmezes alakok alkották a „borotválós menet”-et:

borbély és segédje
perselyes
tűzoltó csapat (5 fő)
apáca
kapás asszony
cigányasszony kosárral
hirdetőoszlop
öregasszony négy lábú tarisznyával
skót
kalóz
arab
télapó
hóember
ijesztő
tévés forgatócsoport (3 fő)
cuclizó gyerek babakocsiban, öt toló asszonnal. (2. és 3. kép)

Az 1930-as években, s majd még az 1960-as körüliekben vissza-visszatérő volt a „cigányasszony”, a „drótos” és a „beképzelt katona” figurája. Ehelyütt egyúttal azt is bemutatjuk, hogy a parádsasvári kultúrház előtt egy másik alkalommal milyen öltözetű csoport vonult. (4. kép)

2.2. Végig a falun...

Délelőtt 10 óra után néhány perccel még kissé lazán fősorakozva, de élükön a két fehérköpenyes és micisapkás vezetővel, elindulnak a maskarások. Ezúttal csak beintegtenek s kiáltanak egy-egy jókorát az iskola kitért ablakain, lépdelve lefelé, a lejtős Szabadság út elejéig. (A továbbiakban lásd: a községről készült vázlatrajzot, az 1. sz. ábrát) Az ABC előtt (Rákóczi út) már sorra is kerül egy idősebb és jócskán borostás férfi, aki közönyös arccal túri, hogy megborotválják, – amúgy álltó helyében. „Fizetni, fizetni, van pénze!” – kántálják

27. A résztvevők hivatalosan 10 órától kaptak felmentést a munka alól, vagy cseréltek (sokan) műszakot.



2. kép. A maskarás csoport egy része. Kriston Vízi József felvétele



3. kép. A farsangi maskarások, előtérben a tűzoltó-brigáddal.
Kriston Vízi József felvétele, 1983.



4. kép. Indulás előtt a kulturház bejáratánál, a Szabadság utcán.
Szabó Sándor felvétele, 1987. március 30.

a tűzoltók, akik szelíden közrefogják emberünket. Zsebében kotorász, és lel is benne egy papírhuszast. Ekkorra már kialakul az egész vonulás során oly jellemző alapzaj (a kolomp, a sípoló gumicucli, a babakocsi dudája, azok vegyes, de állandósult zöreijegyvelege), amelybe alkalmanként a helyzet, az esemény és az újabb meg újabb ötletek szerint megszülető ritmus, nóta-töredék, gúnyvers vagy egy-egy hangos kiszólás hasít bele.²⁸ – „Itt a konkurencia!” – kiált a videofelvevővel, magnetofonnal és különböző márkájú fényképezőgépekkel dolgozó gyűjtőcsoport felé célzatosan az alkalmi tévéstáb első embere, aki kartondobozból ragasztott, hatalmas „kamerával” villog. Társa, a „csapó” egy nagyméretű, két lapos deszkalapból összerögzített zajkeltőt ver össze, – a vonulás kezdetén még elég gyakran. A szabályos fecskendővel és egyenruhával rendelkező tűzoltók és a tévések között („TV Híradó Budapest”, „Kék fény”) ingázik a kezelábasba bújó s homoktartó vederral felszerelt mindenek, hátán a „Komplex Brigád – Fő a higiénia” körfelirattal, amely csak a (több száz főnyi) beavatott előtt csipkedi a gyárvezetés ügyeletes jelszavait. A fiatal férfi által igen élethűen ábrázolt „bodonyi kapás asszony” csaknem egyfolytában dudorászik vagy hangosan énekel, buzdítva bekapcsolódásra a többieket. A dalok túlnyomó része lakodalmi vagy más, alkalmi mulató nóta („Most kezdődik a ...most kezdődik a tánc...”, „Megtuntam az életemet, felmegyek Budapestre...”). Az apáca öltözetű és néma szereplő egy

28. Mivel a kétnapos játék-szokás szinte minden lényeges mozzanatát annak idején videoszalagra rögzítettük, s mostani feldolgozásunk megszületésében jócskán közrejátszott annak „atmoszférikus használata”, e helyütt is főlívjuk a figyelmet a néprajzi hangos filmezés és videodokumentálás ilyen irányú felhasználására!

szakajtóból pogácsát kínál, míg a pipás cigányasszony „parádi víz” feliratú öblös üveget nyújt át az óvoda felől jövő Barkas gépkocsi kísérőjének, aki húz belőle és megkönnyeb-
bülten hajtogatja: „Köszönjük a beretválást.” A volán mellett ülő főnöke elég rosszalóan
néz lelkes társára, aki az apáca hosszú ki-kivillanó lábait nézegeti...

„Mindjárt itt a kártyavetés!” – A borbély, a segédje a perselyes a cigányasszony és a
kapásné kíséretében, ez utóbbi rikkantgatásai közepette nyitnak be a Rákóczi út egyik
Gílice-völgy felőli portájára, de a mamától rövidesen megtudják, hogy nincs itthon férfi, –
se a gazda, se a „veji”. A szomszédos új házba az elmúlt ősszel költöztek be a fiatalok, s a
napközben gyakran ott tanyázó anya – lévén igen büszke fiú kisunokájára, – hívja, biztatja
a maskarásokat. Ide, a házba vezető udvari járdára szintén csak az előző öt személy lép s
halad a lépcsőn föl, a lakásba vezető előtérhez.

Miközben szabódva, de bele-belekóstolnak a süteménybe és a kis pohárt borba, a kislány
felé kedvesen egy kis púdert fújnak a műanyag-tálkából. Ezalatt a nyirkos, ködös utcán, a
kapu előtt magukat szórakoztatva énekelnek és topognak, kiáltozva bátorítják egymást a
többiek, mígnem (5–8 perc múlva) a cigányasszony és a kapásné kijönnek a házból. Egy-
másba karolva, farukat a másiknak ütögetve táncolnak.

2.3. Úton-útfélen

A „fodrász-trió” még benn falatozik, de a maskarások így is megállítják az IFA teherautót
s vezetőjét (ki Parádra való) a jelképes borotválást is imitálva(!) megcsinósítják. Visszapil-
lantó tükröt megköpködik és dörzsölgetik, s ő vidáman ad át egyiküknek húsz forintot. A
Rákóczi út további, lakott szakaszán mennek aztán újra kiegészülve tovább, majd egy
alkalmas átjárón a Kossuth útra érnek ki. Körülbelül dél van, mire ismét fölgyorsítva lép-
teiket az üvegyár fölötti fordulóra érnek. Ekkor már vagy 25 házat megjártak, s ahol nem
volt otthon a gazda, a női hozzátartozók adtak szívesen pénzt, s vittek ki vagy küldtek
(miként a lagziban szokás!) süteményből, borból egy kis kóstolót, – fogadva a másnap esti
bálba szóló invitálást.

A Béke út torkolatánál lévő ajándékbolt vonalában egy turistabusz lassít, majd leáll. A
bentlétők lesik az utcán vonulókat; a sofőr nem ismerős erre, így hosszas párbeszédbe,
tréfás évődésbe elegyednek. Főként, hogy a borotválók váratlanul jólfizető és sok kuncafra
akadtak (gondolják a csapatbéliel...). „Egy huszast kérünk, egy huszast!” – szól a ritmus.
A busz elhúzott ablakainak egyikén – mintegy csalogatásul, kedveskedve – beadják italos
üvegeiket, amit igen gyorsan kiürítve kapnak vissza. Jelmezéhez illően (de úgy tűnik, va-
lóságosan is megbántva) a skót mérgelődve nézegeti, forgatgatja a teljesen üres üveget.
Eközben a többiek körében is riadalom támad, mivel a busz indulni készül, s a borbély és
segédje fönszorult a buszon. Lassan haladnak a borotválással, s az utasok tréfásan gyűrűbe
is fogták a komótosan dolgozó fehér köpenyeseket. „*Hé, hé, elviszik a borotválókat! Vi-
gyázz, ellopják, ni!*” Közben tréfás oda-visszamatogatás zajlik a buszon lévők és az útjukat
elálló maskarás csoport tagjai között... Aztán minden rendeződik ismét; indulhat a busz, a
gyalogos vonulás is tovább.²⁹

3.1. A gyárból a gyárba

29. E farsangi „körmenet” sajátosságainak fenti és további érzékeltetése során figyelembe vettük a FROLEC V.
általt kidolgozott „kommunikációs cselekmény”-analízis kiváló modelljét.

a) Úgy negyed egy tájban hangzik el az újabb jelszó: „Fel, a konyhára!” – „Nem, elébb a raktár elé!” – kontráz valaki más.

Nos, a Béke út gyár felőli (jobb) oldalán, de attól bizonyos fokig elkülönülten álló rakodó udvari ajtajában az asszonyok egy férfit elkapnak s taszigálják az odasiető borbély felé. Az oldalkapun be-bekukucsáló munkások, s az itt dolgozó, ijedtebb asszonyok szintén pénzt szorongatnak tenyerükben. Őket a Mikulás figurája egy hosszú gallyal riogatja erőltetett komolysággal. A cigányasszony hangosan követeli: „*Gyertek, gyertek, elé, halló!*” A néma apáca most hosszú szoknyája egyik résén át kacéran megmutatja formás harisnyás combját, miközben szendesége attributumait (pl. rózsafüzér) dekoltázsába dugja. A csomagolók és a rakodók bizonyos fokú különállása valahogy mindig irritálta a többieket, – fogalmazódott meg a vélemény, mégha annak nem is személye(k) a közvetlen célpontja(i).

Végül is az átellenben lévő gyári konyha, illetve étkezde lépcsői felé veszik irányukat, hogy egy, az eddigieknél jóval ismerősebb terepre érkezhessenek. Minden maskarás idetődul; melegednek, meg a női mellékhelyiséget látogatják sűrűn, legyeskednek a konyhás asszonyok körül, együttérzést várva célzatos magyarázatukra („Ilyenkor lefogyunk vagy öt kilót...”), míg éhes gyomrukát simogatják. Az ételhordóval ebédért ácsorgókat a jócskán bemázolt képűek csókolgatják, miközben a tűzoltók „nino, nino” rikongatással és gyermekkocsi dуда éles zajával támadnak egy megrettent fiatal férfira, aki ijedt zavarában már távolról nyújtja-fordítja arcát a konyhavezetőnővel diskuráló és nevetgélő borbély felé. A maskarások egy része pedig tudatosan settenkedik a konyhások közelében, hogy azok aztán leleplezve őket egy kis kóstolót adjanak fájdalomdíjul(!...) De ha ez mégsem így sülné el valakinél, akkor sincs gond, mivel egy tálcára kikészítve már várták őket egy kis kolbászkával meg friss kenyérrrel, ecetes savanyúval. A köszönet ezért pedig nem más, mint a TV Híradó akkori, jól ismert szignálja.

b) Fél egy tájban a konyháról az attól jobbra (a gyár kapujával szemközti) *irodaépületbe* mennek az új kedvre derült maskarások. Az igazgató irodája előtti folyosót és a titkársági helyiséget teljesen elfoglalják; a direktor: *Első József* apró sós süteményt és italt készített elő dolgozószobájában. „Itt a mi emberünk! Hú, hú!” – A borbély és segédje óvatosan és különös gonddal teszi rendbe az igazgató arcát (aki „most, csak így előre” egy száz forintost nyújt át a perselyesnek), míg a többiek – főként a fiatalasszonyok – alkalmi ritmusukat adják elő. Simogatják, puszilgatják, csaknem babusgatják a negyvenes éveiben járó, jóképű gyárvezetőt. Mivel az irodisták legnagyobb része férfi(!), a női maskarások jól tudják, melyik irodába lehet és illik most bemenni, ahol a dohányzóasztalokon és a nagyméretű írógépeken szendvicses tálcák, az íróasztalon meg borospoharak sorakoznak. Míg Gembiczki Béla és társai jóváhagyásával két férfi demizsonból bort töltöget az átfázott maskarásoknak, addig a borbély és segédje a folyosó lépcső felőli részén pihen, s figyel a megbolydult sokaságot. Azt is kifigyelték, hogy fölöttük, az emeleti fordulóra sok férfi gyáván fölfutott. „*Azokat inkább hagyjátok! Ha nem jönnek le, majd a bál előtt teszünk velük*” – mondják nagy bölcsen. Az immár kifelé tóduló csapat eleje fölkiált: „A portásfülkébe engedjétek el!”, de a portásfülkénél lecövekelve az elvárja, hogy őt is tisztességgel megberetvéljék, hiszen ez így szokás, és egyébként is kikészítette a borraivalókból összerakott húszforintosát!

c) Három és fél órája van együtt és robog a farsangos menet; most végre a szemközti gyár udvarára, a kapun belülré érnek. A portásfülkébe is beszalad egy-egy tréfás személy, akik új zenét rendelnek a „hangosba”. A pattogó slágerek kezdetén még jól hallatszík

Simon Mihályné (a borbély) dohogása: „Ez az első, hogy kizártak bennünket. Ki, a raktár dolgozói.”

A *csiszolóüzem* emeleti ablakából lányok, asszonyok vegyesen integetnek, kiáltoznak, biztatják a maskarásokat. Erre a lent igyekvők csókokat dobálnak föl. Az udvaron átvágva a „hutába” mennek, ahol a működő kis olvasztók között magabiztosan kerülgetve járnak, lépdelnek oda minden férfihoz. A fúvó-formázó állásra is fölkapaszkodnak néhányan, akiket a hutások maguk próbálnak elijeszteni. Útjukat sikongatás, a férfiak füttye és tréfáspajzán kiáltozása szinesíti. A borbély és segédje folyamatosan konzultál, sugdolóznak és nézelődnek, hol nem voltak még. („Emma, hon jársz? Gyere ide is!”)

Az innen is kitóduló csapat végigsiet az üzemi udvarjárdakon, ahol most már egymással is incselkednek. A kapás asszonyt alakító férfi újra lakodalmas és mulatónótába kezd. („A *bodonyi jányok tyúkot ültettek...*”) A csiszológéphez – hacsak egy rövid időre is, de – szintén betérnek, mert bár ott inkább csak egy-két férfi munkatárs dolgozik („ez finom és ügyes munkát, női kezeket kíván!”), sikoltozás, fütty és kolompszó mellett a falhoz szorítva ők sem menekülhetnek. A csiszolóból kijőve egy-két perc a pihenő, eközben egyik vagy másik maskarás önálló tréfába kezd. (5. kép) Ez arra is alkalmas, hogy eközben az emlegetett raktárhelyiség vasajtaja is megnyílik, s betódulnak rajta a csapat tagjai. (6. kép) Az itteni férfiak túl komolyan és ímmel-ámmal fogadják a farsangosok figyelmességét, így nem véletlen a „bodonyi” tréfamester gúnyolódó megjegyzése: „Kapára, kaszára! Gyerünk, gyerünk, kicsit kapálni, mindegyiknek!” – „Nehéz dió” – sóhajt az apáca.

d) Délután két óra körül végeznek ott, s újra összeverődve a jelmezes csapat a gyár-



5. kép A „boszorkány” magánszáma. Szókup József felvétele, 1984.



6. kép A menet tagjai a raktárba vonulnak. A kép jobb oldalán a hadirokkant (újonnan megjelent) figurája. Szókup József felvétele, 1984.

kapuhoz indul. Érkezik ugyanis a délutáni váltás, 2–3 busszal a környező településekről. A borbély és segédje, valamint a perselyes a kapun kívül dolgozik gyorsan és akkurátusan, míg munkájukat a vidám tévés csapat dokumentálja megjegyzésekkel sem fukarkodva, s a többiek a porta épülete körül helyezkednek el. Az akkor oly divatos világláger, a „kacsatánc” ritmusára hajladoznak és lépdelnek. Borbélyunk mindenkit megérint a faborotvával, s aki ódzkodik vagy el akar lépni, azt megszólja: „Állj meg, no, hisz tudtál róla!” Ennyi a megjuhászkodáshoz elég is. Az így két, illetve három felé vált csapat benti (udvari) tagjait a karbantartó (TMK) műhely férfi dolgozói csalogatják, a testhez simuló, fehér dresszes nő által alakított „pólyásbabát” föl-fölkapják és megszorogatják pajzánul a domborulatainál. Az udvaron beljebb a kissé kapatos tűzoltó brigád tagjai éneklnek, hogy „Nem, nem, nem, nem megyünk mi innen el...” és a báméskodó asszonyokkal kezdenek táncba. (7. kép)

A tűzoltók és a kapásasszony (már régtől készülő) alkalmi jelenete a tréfás erotikus nótaferdítések közben kezdődik és zajlik le. A fejkendős figura körülnézve, szemérmesen lekuperodik és kapáját maga mellé téve a női ürtést imitálja. Az éppen cigarettázó tűzoltók a tömlőbe kapaszkodva lesik guggoló játszótársukat és „szurkolnak” neki. (8. kép) Mire a jelenet a vége felé közeledik, azaz a parasztasszony komótosan felöltözik, hatalmas tömeg állja körül farsangosainkat.

Majd ismét a gyárkapu elé kanyarodik a gyorsan magához tért „illetlen” csapat, ahol a portaépület sarkán elhelyezett hangszóró műsorára, mintegy búcsúzóul „eljárnak egy kacsatáncot”. Míg a műszak második hullámát jelentő újabb buszra várnak, ismét fotózkodásra



7. kép „Ezekkel a kovácsokkal baj van, baj van, amikor a műhelyükben csaj van...” – mulató maskarások a gyár udvarán. Kriston Vízi József felvétele, 1983.



8. kép. „Kislány vigyázz, el ne hibázd, / Kislány a bugyira vigyázz!... Pikáns jelenet a kapásasszony figurájával, háttérben a tűzoltók.” Kriston Vízi József felvétele, 1983.

állnak össze a szereplők. Néhányan már el-elfáradnak, főként az idősebbek, akik egyre gyakrabban esnek ki szerepükből, úgyhogy noszogatni kell őket („Mariska néni, tessék már jönni!”). Most már a tűzoltók csapata veszi át az irányítást, és dirigál a buszból kiszálló és a gyárkapu felé tolokodó férfiaknak. „Csak sorjába, sorjába! Tessék, tessék, itt vigyáztam” – szól a búcsús-vásári kiabálást idéző, terelgető szöveg. Gyűlik az apró- és a papírpénz; osztják a tűzoltók az alkalmi belépőcédulákat, s azokat főként a távoli beutazók kapják. „Csak lassan, lassan, egy húszas a borotválás!” – adják meg a tarifát is egyúttal a maskarába bújt ifjú asszonyok. S hogy minél eredményesebb legyen a báli előkészület, a gyárkapunál leskelődő asszonyok (hisz’ ezen a napon fizetés van!) egy elmenekült irodista férfit fognak karon, aki a biztonság kedvéért három tűzoltó kísér a borbélyhoz.

Délután három óra is múlt, amikor a gyár körüli mókázásnak vége. Igaz, a csapat már fáradt, de legalább jó órát még rászánnak, hogy a falu eddig még nem érintett részét: a *Hajka* (hegyoldal), az *Ilova* (régai sor, a temető felé) és a *Csevice* portáit is meglátogassák a szürkület előtt.

3.2. Pampuska és forraltbort, jelmezbál

Miként arra korábban utaltunk, az elmúlt két évtized során egyértelműen a hétvégékre került a farsangvégi szokásgyakorlat. A pénteki borotválás, a maskarás menet adománygyűjtését követően *szombat délelőtt* a báli előkészület egyik fő ideje. Gyűjtésünk idején és az akörüli években e napon, úgy 10 óra tájban gyűlt össze 4–6 asszony az üzemi konyhán, akik külön-külön, s egymást váltva vettek részt a *fánk* (a „pampuska”) tésztájának megfelelő elkészítésében.³⁰ Dagasztás, kelesztés, nyújtás és formára szaggatás a legfőbb, erőt és türelmet igénylő munkafázisok. Ezt a festőbrigád asszonyai vállalták, s hasonlóképpen ők készítették, fűszereztek be a *forraltbort*. A tészta sodrott-fonott maradékából – láthattuk és kóstolhattuk – készült néhány tucat „baba” az ott leleselkedő kisgyerekeknek, ami a fánkokkal együtt sült pirosra a hatalmas olajos edényekben. Kettő és három óra között előkészültek az összes finomsággal, s ezt a kellemesen fűtött konyhában is hagyták az esti bál kezdetéig, maguk pedig hazamentek átöltözni.

Gyűjtésünk esztendejében délután *öt órától nyitották meg* a kultúrház aajtáját, s kezdődött a „vendégség”.³¹ Az ajtóban ismét megjelent a két borbély, akik alaposan szemügyre vettek minden érkező férfit. Kérték az igazoló belépőt vagy a helyszínen pótolták az elmulasztott csinosítást. A bálba érkezők legjava *ünneplőt* viselt, míg egy kisebb csapat (gyerekek, előző napi bolondozók közül néhányan) *jelmezes öltözetet* hordtak. A hat óra körül már nagy számban érkező vendégeket az időközben áthozott és még friss pampuskával fogadták, emellett azonban a „szakszervezet” is kitett magáért: jóféle mátrai bort kínáltak több asztalnál, külön is.

A beatzenét játszó, népszerű *tánczenekart* Hasznosról hívta meg a kultúrotthon vezetője, akik este 7-től éjfélig játszottak öt, 10–10 perces szünettel. Vacsorájukról szintén helyben gondoskodtak. *Tombolajegy* az előtérben és egy-egy lelkes, vállalkozó kedvű legény segítségével árultak, darabját 5 forintért. A *tombolavásárlás* (ahogy adatközlőink java megjegyezte) az utóbbi években, s így a mi esetünkben is alkalmat adott *egy-egy család* hivalkodásának kifejezésére. Mondják, 1981-ben pl. volt olyan család, aki *300 darab szelvényt* is vásárolt(!), s így nem véletlen, hogy 10 üvegekészletet nyertek. „Jó lesz az esküvőre, a keresztgyermek ballagójára, efféle nagyünnepre” – mondták magyarázatképpen.³²

Az 1983-as esztendő farsangi báljának jeles eseménye volt a *gyermekjelmez bemutató*, amelyen a helyi kisiskolások és a nagyobb óvodások szinte mindegyike szerepelt. A szülők és a többi hozzátartozók izgalommal figyelték felvonulásukat és kis műsorukat, amely – érthető módon – nyolc órára véget is ért. Versengés, külön jutalom nem volt, – a helyi pedagógusok jó érzékkel nem ezt állították a középpontba, így az egyébként is akkoriban már felfokozott rivalizálást kivédendő minden gyerek külön süteményt és egy kólát kapott a rendezőktől.³³ A gyermekműsor után, a zene nélküli rövid szünetben a gyári vezetés a megterített tévé-szobába invitálta a felnőtteket, akik csak később, az este további óráiban éltek a felkínált, kissé hivatalosra sikerült meghívással. Ezt követően azonban már egyre

30. CS. SCHWALM Edit 1983. 30–32.

31. A szó használata nem véletlen, hiszen ezekre az alkalmakra a helyi családok rokont és jóbarátot egyaránt meghívnak, akárcsak búcsú alkalmával. Vö. pl.: KRISTON VÍZI József 1984. 273–278.

32. Természetesen szintén csak elszórt helyi elbeszélésből tudjuk, hogy a gyárból kicsent vagy nem épp szabályos úton kikerült üvegtárgyra gyakran mondták: „*tombolából való, jegyen nyert portéka*”.

33. Míg a jóval korábbi években a kisgyermek is maradhattak a farsangi bálozók között, legfeljebb a lócacon kabátokra ágyaztak nekik, ma egy idősebb asszony hazaviszi őket, gyakorta a kis rokongyerekekből többet és együtt nézik az inkább csak a felnőtteknek szóló tévéműsort!

oldottabban folyt a báli szórakozás, a gyűjtők és dokumentálók távolságtartása is óhatatlanul csökkent, s így együtt szurkolták végig a tizenegy órától kezdődő tombolahúzás izgalmait, majd éltek meg az éjfél utáni báli búcsúzkodás kedves perceit. Vasárnap hajnal volt, mire elértük Egert...

IRODALOMJEGYZÉK

BARABÁS LÁSZLÓ

1992. Farsangtemetés, a Sóvidéken. In: Kríza János Néprajzi Társaság Évkönyve, I. Kolozsvár, 91–105.

B. GÁL Edit

1993. Az Orczy-család társadalmi és gazdasági felemelkedése a 18. században és a 19. század első felében. In: HORVÁTH László (szerk.) Mátrai tanulmányok. Gyöngyös 9–26.

BOROVSKY Samu (szerk.)

1909. Heves vármegye. Budapest

DÉSI András

1995. Az „Elrendelt” jókedv német évadja. Mit nem szabad a karneválon dobálni a tömegnek? Népszabadság, 53. évf. 59. sz. (márc. 10.), 6.

DÖMÖTÖR TEKLA

1958. Farsangi asszonymulatság a XV. században. Néprajzi Közlemények (III.), 4. sz. 44–50.

DÚEK Stanislav

1979. K Súcasnému staru faiangovych tanecnych tradícií na Slovensku. (Pohľad cez výskum Etnografického atlasu Slovenska). In: V. FROLEC–J. TOME (Red.): Masopustni Tradície. 156–164. Brno

1980. évi népszámlálás 10. kötete. Heves megye.

1981. KSH, Budapest

ÉBLE Hábor

1911. A gróf Károlyi család összes birtokainak története. II. Budapest.

FROLEC Václav

1979. Farsangi felvonulás a Csehszlovák-Kárpátok legnyugatibb részén. Fordítás, Kézirat. JÁMA: 561–1995. In: FROLEC V.–TOME J. (Szerk.): Masopustni Tradície. Brno, 52–62.

GULYÁS Éva–SZABÓ László

1989. Jeles napok. In: BAKÓ Ferenc (szerk.) Palócok IV: Eger, 303–459.

GUNDA Béla

1989 Farsangoló asszonyok. In: A rostaforgató asszony. Budapest, 131–143.

ILA Bálint

1973. Gömör megye. A megye története 1773-ig. Budapest

JÁVOR Katalin

1969. Asszonyfarsang Mátraalmáson. In: Népi Kultúra–Népi Társadalom II–III. Budapest, 265–292.

KOTICS József

1986. Kalendáris szokások a Medvesalján. Gömör Néprajza III. Debrecen

KRISTON VÍZI József

1984. Dramatikus játékok Bekölcén. In: AGRIA XX., Eger, 273–302.

1985. Asszonyfarsang Parádsasváron. Élet és Tudomány, 40. évf. 7. sz. 202–203.

1992. A palócföldi fiatalság társasélete és szórakozásformái. In: VIGA Gyula (szerk.): Kultúra és Tradíció I. Tanulmányok Újváry Zoltán tiszteletére. 47–62. Miskolc

KRUPA András

1971. Jeles napok a Békéscsabán és környékén élő szlovákoknál. Gyula

LUKÁCS László

1981. Pinceszor, asszonyfarsang, farsangolás. In: Múzeumi Kurír, IV. köt. 6. sz. (36. sz. augusztus), 19–20., Debrecen

MANGA János

1942. Ünnepi szokások a Nyitra megyei Menyhén. Budapest

OLEJNÍK Jan

1978. L'ud pod Tatraní. Martin

CSASCHWALM Edit

1983. Parád és környékének népi táplálkozása. In: KRISTON VÍZI József (szerk.): Eredmények a Mátraalja néprajzi kutatásában. Néprajzi Tájékoztatók Heves megyében. 2. 22–40. Eger

SOÓS Imre

1975. Heves megye községei 1867-ig. Eger

TAKÁCS Béla

1966. A parádi üveghuta parasztedényei az egri múzeumban. EMÉ, IV. 235–254. Eger

1970 Parádi üvegművészet. Budapest

ÚJVÁRY Zoltán

1957. Egy farsangi játék funkciójának kérdéséhez. Ethnographia, LXVIII. 143–160.

1983. Játék és maszk I.–II.–III. Debrecen

VOIGT Vilmos

1992. Karneválunk kérdései. In: Novák László (szerk.) Hiedelmek, szokások az Alföldön. II. 547–558. Nagykőrös

József Kriston Vízi

Frauenfasching – Parádsasvár 1983

Parádsasvár ist ein kleines Dorf am nördlichen Fuße des Mátra-Gebirges. Die Mitte der 1700er Jahre entstandene Siedlung wurde von den Slovaken in Nordungarn und von den aus Süden angesiedelten deutschsprachigen Völkern besetzt.

Die Glasmanufaktur unter den berglichen Wäldern wurde seit Anfang der 1900er Jahre eine Glasfabrik. Die Frauen der hiesigen auch mit moraischen, tschehischen, polnischen Elementen gemischten slovakischen Bevölkerung haben die Tradition eines sehr besonderen Faschingfestes aufbewahrt und sie seit Anfang der 1970er Jahre aufgefrischt.

Das Wesentliche an der Tradition: zwei ältere Frauen „der Barbier“ und seine „Gehilfe“ suchen alle Männer des Dorfes auf. Sie rasieren sie und bekommen dafür Geld oder andere Sachen. Sic werden von einer unternehmungslustigen, fröhlichen Frauengruppe in Kostümen durch das Dorf begleitet. Aus den Gaben veranstalten Sie am anderen Abend einen

Ball, der früher in den 1920er Jahren im Haus einer alten Frau, später in der Kneipe im geschlossenen Kreis im Kulturhaus, veranstaltet wurde.

Dieses war für die Dorfbewohner und auch für die von weitem hierhergekommenen Fremden eine aufgeschlossene, gemischte Unterhaltungsform. Neben der Wichtigkeit des Weiterlebens, drücken die Ballvorbereitungen, so z.B. die Ereignisse des Aufzuges das Dominieren des karnavalesk-charakters aus. Unsere folklorische, ethnische Studie analysiert und beschreibt dieses zweitägige Spiel vergleichend mit anderen bekannten Paralelitäten des karpatenbeckens. Der Faschingszug der Frauen fand zum letzten mal 1991. statt.

KRISTON VÍZI JÓZSEF
SZÓRAKATÉNU SZ JÁTÉKMÚZEUM ÉS MŰHELY
H-6000 Kecskemét
Gáspár András u. 11.